

A tanárképzés rekrutációs háttere, 1986–2000

Nemzetközi és hazai tendenciák

A tanárképzés – tágabban értelmezve a pedagógusképzés – közvetlen környezetét a felsőoktatási rendszer biztosítja, így minden vele kapcsolatos kérdésfeltevés egyben az egyetemi és főiskolai intézményhálózatra is irányul. A hazai felsőoktatást az elmúlt másfél évtizedben több, külön-külön is erős hatás érte. Közülük, vázlatosan, a legfontosabbakat mutatjuk be.

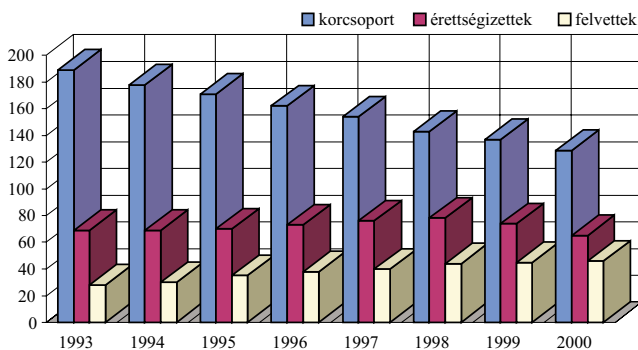
Az 1990-es évek elejétől a hazai oktatásügyben – az elmúlt három évtizedben immár másodsorban – expanziós folyamatok játszódtak le. Ez elsősorban a felsőoktatást érintette, a korábbiak az 1970-es években a középfokú oktatás terén zajlottak le (1–2), és hatásuk az 1980-as években a középiskoláztatásban folytatódott. (Imre – Györgyi, 1998) (3) Egy iskolafok expanziója az adott fokozat tömegessé vagy általános-sá válását jelenti (4), ami együtt jár az adott iskolafok nyújtotta végzettség fokozatos leértékelődésével, s egyben lehetőséget ad egy magasabb iskolafok tömegessé válására. A középiskolai expanzió abszolút és relatív értelmezését írta le Imre és Lannert, utalva arra, hogy közoktatási rendszerünkben mindkettő egyszerre lehet jelen. Az expanzió legfontosabb mutatóinak egyikeként az adott iskolafok végzettségét megszerzők arányát említették. (5)

Az 1980-as évek második felében a középiskolai oktatás (6) expanziója nyomán (7) fokozatosan növekedett egy-egy korosztályon belül a gimnáziumokban vagy szakközépiskolákban továbbtanulók aránya. (8) Az expanziót a növekvő társadalmi igények mellett a demográfiai folyamatok, a normatív finanszírozás bevezetésének hatásai serkentették, és az átalakuló helyzetben a tanulók megnyeréséért versenyre kényszerültek a középiskolák. (9–10) Az általános iskolát végzettek közül a középiskolákban továbbtanulók aránya 1986-ban meghaladta a 45 százalékot, 1992-ben az 50 százalékot, 1996-ban a 60 százalékot és 2000-ben a 70 százalékot. (11) Az expanziót segítették azok a szerkezeti változások is, amelyek a szakképzés területén játszódtak le. A szakmunkásképzés átalakítása következtében megnőtt a tanulók érdeklődése az érettségit adó szakközépiskolák iránt. A középiskolákba jelentkezők több mint egyharmada a gimnáziumokba, kétharmada a szakközépiskolákba jelentkezett. A szakközépiskolák vonzerejét fokozta a 13. és 14. osztályok indítása, azaz a pályaválasztás későbbre halasztásának lehetősége. A gimnáziumoknál a látványos növekedést a 6 és 8 osztályos gimnáziumok indítása is befolyásolta: ezek a felsőoktatási továbbtanulásra törekvők egy részét már korábban iskolaváltásra készítették. (12)

A növekvő középiskolai beiskolázási mutató együtt járt az érettségizettek aránynövekedésével, létszámuk abszolút értékben azonban csak 1998-ig növekedett, azóta fokozatosan csökkent. 1990-ben a 18 éves népesség 37 százaléka, 1996-ban 45 százaléka, 1998-tól pedig több, mint 50 százaléka szerzett érettségi bizonyítványt. A középiskolákból kilépők fokozatosan növekvő száma és az ezzel együtt jelentkező társadalmi igény keresletet indukált a felsőoktatási rendszerben, amire az egyetemek és főiskolák szinte

minden képzési területen szakmai és létszámbeli kínálatbővítéssel reagáltak. A felsőoktatásban 1991-től elkezdődött képzési expanzió viszont újabb lehetőségeket nyitott a középiskolák számára, erősítve az azokban tanulók feljebb lépési esélyeit. Ezzel olyan öngerjesztő folyamat indult be, amely egyelőre extenzív fejlődési tartalékokkal is rendelkezik, bár a „kifulladás” jelei már érzékelhetőek. (13) A középiskolák expanziója lehetővé tette a felsőoktatási felvételi keretszámok fokozatos növekedését, a felsőoktatás tömegessé válását. (14)

A felsőoktatást – a közoktatási rendszerhez hasonlóan – folyamatosan befolyásolták az aktuális demográfiai változások. A születések száma az elmúlt két és fél évtizedben évről évre csökkent. Az 1999-ben születettek száma csupán a fele volt az 1975-ös korosztálynak. Az utolsó nagy létszámú – 180 000 főn felüli – kohorsz 1993-ban hagyta el a középiskolákat, ezzel az egyetemek és főiskolák „utánpótlási bázisának” extenzív fejlődési lehetőségei lezárultak, és csupán a rendszerszerű, immanens és intenzív megoldások ígérhetnek eredményt. Az „érettségiző” korosztályok fokozatos létszámcsökkenése ugyanakkor a felvételi keretszámok növekedése nem jelentette közvetlenül a felsőoktatási rendszer relatív expanzióját, mert az érettségizettek száma – a valóságos meritési bázis – a korosztályok létszámának csökkenése mellett is növekedett. Ezt a tendenciát 1998-ig tapasztalhattuk, az érettségizettek létszáma először 1999-ben csökkent, azonban a 18 éves korosztályhoz viszonyított arányuk továbbra is emelkedett. (1. ábra)



1. ábra. A 18 éves korosztály, a nappali tagozaton érettségizettek és a felsőoktatás nappali tagozatára felvettek arányainak változásai 1993-tól 2000-ig (ezer fő). Forrás: Halász – Lannert, 2000 (15)

Az elmúlt másfél évtizedben – a 18–22 éves korosztályhoz viszonyítva – a felsőoktatási rendszerben tanulók aránya fokozatosan növekedett, az 1990-es évek végére megközelítette a korosztály 20 százalékát. Ez ugyan elmaradt a fejlett országok hasonló adataitól, azonban a jelenlegi demográfiai tendenciák önmagukban is segítik a mainál magasabb statisztikai arányok elérését. Változatlan felvételi keretszámokat feltételezve az egyetemeken és főiskolákon, valamint az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzésben tanulók 18–22 évesek aránya 2005-ben – amikor a érintett korosztályok mindegyike nagyjából 120 000 főt számlál – várhatóan meghaladja majd a 30 százalékot.

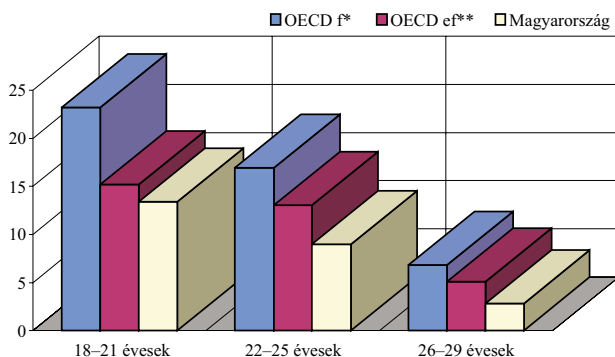
A felsőoktatás nemzetközi környezete

Hazai egyetemi és főiskolai intézményhálózatunk fejlődését befolyásolta az a nemzetközi felsőoktatási környezet, amellyel a magyarországi politikai rendszer átalakulását követően fokozatosan épültek ki a kutatási-fejlesztési, továbbképzési, oktatási és képzési, valamint oktató- és diákcsera-kapcsolatok. A fejlett országokban (vagy az OECD-országokban) tapasztalható hallgatólétszám-növekedés, az egy-egy korosztályhoz viszonyi-

tott felsőoktatási létszámarányok, valamint az Európai Unió intézményhálózatának a „Bolognai Nyilatkozat”-ban (16) megfogalmazott összehangolási szándékai referenciaként jelentek meg a hazai fejlesztés számára.

A hallgatói létszámok alakulása

A fejlett országokban az elmúlt két évtizedben – bár térben és időben eltérő intenzitással – általános jelenség volt, hogy a középiskola után, az első diploma megszerzéséért különböző szinteken folyamatosan továbbtanulók létszáma emelkedett. 1996-ban az OECD-országok átlagában a 18–21 éves korosztály több, mint 23 százaléka vett részt a felsőoktatás valamely szintű és tagozatú képzésében. Ha csak az egyetemi és főiskolai képzést vizsgáljuk, akkor ez az arány 15 százalék felett alakult. Hazánkban ugyanez az adat 13,4 százalék volt. (2. ábra) A felsőoktatásban résztvevők hazai és OECD-arányai között tapasztalható viszonylag nagy különbség az egyetemi és főiskolai képzés összehasonlítása esetében jelentősen csökkent. Ez azzal magyarázható, hogy a nemzetközi statisztikák a felsőoktatás területét általában szélesebben értelmezik, mint a hazai gyakorlat. (17) A posztsekunder oktatás, az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés hazánkban fokozatosan kiépülő rendszere az érettségi után egyetemen vagy főiskolán tovább nem tanulóknak nyújthat szakképzettséget vagy készíthet elő további felsőfokú tanulmányokra. (18) Az ilyen irányú képzésben – a lassan növekvő létszámú – résztvevők a felsőoktatási statisztikáinkban eddig nem szerepeltek, miközben az Európai Unióban vagy az OECD-országokban egy korábban kiépített és színes képzési kínálatot nyújtó rendszer hallgatóiként megjelentek a felsőoktatási nyilvántartásokban.

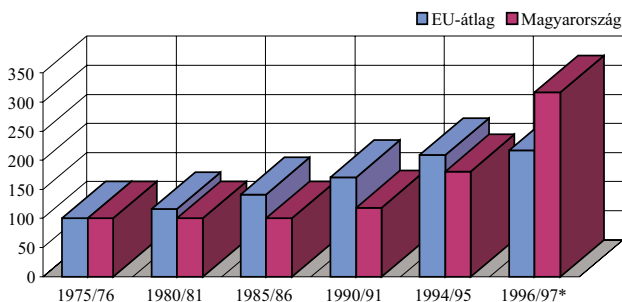


2. ábra. A felsőoktatásban az első diploma megszerzéséért tanulók aránya egyes korcsoportokban az OECD-országokban és Magyarországon 1996-ban (%). Forrás: Education at a Glance. 1998 (19).

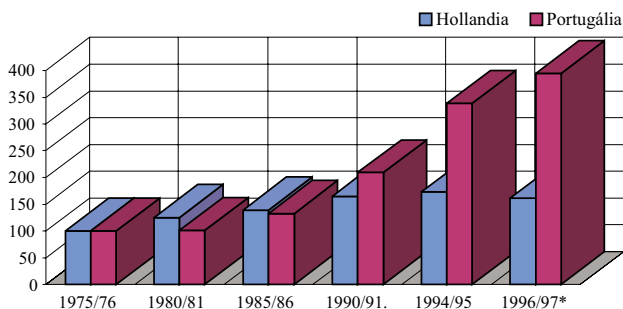
* Felsőfokú képzésben részt vevők aránya ** Egyetemi és főiskolai képzésben részt vevők aránya

Az Európai Unió tagállamaiban a felsőoktatásban tanulók száma az 1996/97-es tanévben meghaladta a 12 milliót, ez az iskolarendszerű oktatásban résztvevők 15 százalékát jelentette. (20) Ez az arány Görögországban, Spanyolországban és Svédországban elérte vagy meghaladta a 18 százalékot, Magyarországon 9 százalék körül alakult. Az EU tagállamaiban a legalacsonyabb adat a 13 százalék volt, a belépésre készülő államok között viszont Románia és Szlovákia értékei (mindkettő 8 százalék) alacsonyabbak voltak a magyar besorolásnál. A hallgatók létszáma az Európai Unióban 1975-től fokozatosan növekedett, az utolsó húsz évben megduplázódott. (3. ábra) Ezen a globális adatsoron belül az egyes tagállamok fejlődési tendenciái jelentős eltéréseket mutattak. Az eleve magasabb hallgatói arányokkal rendelkező államok növekedési görbéje laposabb, egyenletesebb volt, mint a felzárkózóké. Az 1975-ös adatokhoz viszonyított legkisebb, mintegy másfélszeres növekedést Németország és Hollandia mutatta, ugyanakkor Portugáliában négyse-

resére emelkedett a felsőoktatásban tanulók aránya. (4. ábra) Görögország, Spanyolország és Írország felvételi keretei is közel háromszorosra bővültek. 1997-re a létszámnövekedés több tagállamban – Ausztriában, Belgiumban és Németországban – megállt, illetve Franciaországban és Hollandiában (4. ábra) csekély visszaesést regisztráltak. (21) A növekedés mérséklődését vagy stagnálását nemcsak a felsőoktatási kereslet kimerülésével, illetve a felvételi keretszámok korlátozott voltával, hanem a demográfiai folyamatokkal is magyarázták. (22)



3. ábra. A felsőoktatásban tanulók létszámának növekedési arányai 1975-höz viszonyítva az Európai Unióban és Magyarországon 1975/76 és 1996/97 között (%). Forrás: Key data '97; (23) * Key data 2000 (24)



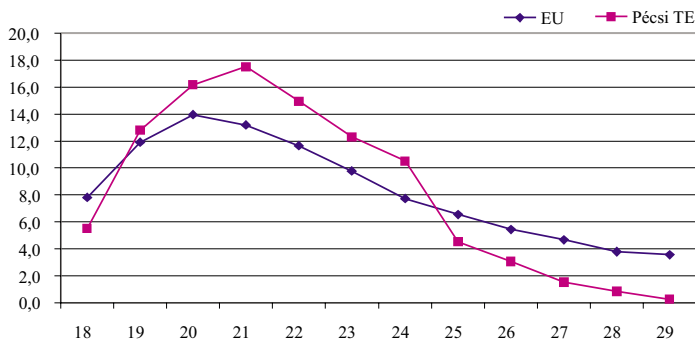
4. ábra. A felsőoktatásban tanulók létszámának növekedési arányai 1975-höz viszonyítva Hollandiában és Portugáliában 1975/76 és 1996/97 között (%). Forrás: Key data '97; (25) * Key data 2000 (26)

A fejlett országok felsőoktatási statisztikai létszámelőnyét növelte, hogy a hallgatók hosszabb tanulmányi időt tölthettek az egyetemeken, mint magyarországi társaik. Így egy adott időszakban a nyilvántartásban szereplők összesített létszáma lényegesen magasabb lehetett, mint a tanulmányokat valóban folytatók száma. További különbség, hogy a fejlett országokban a felvettek jelentős része csak elkezdte, de nem fejezte be tanulmányait. Az európai országok egy részében gyakran tapasztalható, hogy a fiatalok egyetemi tanulmányaikat megszakítva külföldi tanulmányutakat tesznek vagy a választott szakmájukban munkát is vállalnak, esetleg a felsőoktatásba lépésük előtt vállalkoznak ilyen tapasztalatszerzésre. (27) Ebből is adódik, hogy a tanulmányok időben széthúzódnak, illetve magasabb lesz a fejlett országok hallgatóinak életkori átlaga, mint magyarországi társaiké.

Életkori, nemek szerinti megoszlás, tanulmányi jellemzők

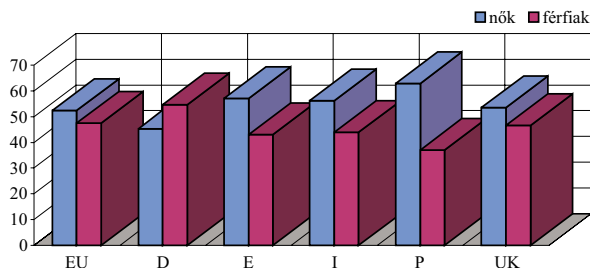
Az 1994/95-ös tanévben az Európai Unióban – a posztsekunder oktatásban részt vevőket figyelmen kívül hagyva – a hallgatók átlagos életkora 22,3 év volt. A Pécsi Tudományegyetem hasonló adata 21,6 év körül alakult. (5. ábra) Az egyes tagállamok az át-

lagtól jelentős eltéréseket mutattak. Nagy-Britanniában, Belgiumban, Görögországban és Franciaországban a hallgatók részvételi aránya a 19–20 éves korosztályban volt a legnagyobb, Németországban és különösen Dániában a 23–24 évesek képviselték a legnépesebb korosztályt.



5. ábra. Az Európai Unió és a Pécsi Tudományegyetem (29) első diplomát szerző hallgatóinak kormegoszlása az 1994/95-ös tanévben (%). Forrás: Key data '97. 169–170. alapján számított adatsor (28)

Az 1970-es évek közepén az Európai Unió tagállamaiban a nők a felsőoktatási képzésben nem érték el a férfiak részvételi arányát. Nagy-Britanniában 1962-ben a nők létszáma a hallgatók egynegyede körül alakult, ugyanakkor az összes felvettek nagyobb része nem jutott el a diplomáig. (30) Az 1990-es évek közepére viszont a nők számaránya elérte és meghaladta a férfiakét, és az összes hallgatók több mint háromnegyede sikeresen zárta tanulmányait. Hasonló folyamatok játszódtak le más országokban is, esetenként jelentős időbeni eltérésekkel. Franciaországban és Portugáliában 1980-tól voltak a nők többségben, és kis késéssel ez a változás játszódott le Svédországban, Norvégiában, Dániában, Spanyolországban, Olaszországban, Finnországban és Luxemburgban is. (6. ábra) Csupán Németországban, Hollandiában, Ausztriában és Görögországban vannak kisebbségben a nők a felsőoktatásban. (31) A fenti folyamatok a felsőoktatási stúdiumok sikeres lezárására is hatást gyakoroltak. 1995-ben az Európai Unióban a végzetek többsége a nők közül került ki (32), 1997-re ez a tendencia a legtöbb tagországban megerősödött. E különbség Portugáliában a legnagyobb, több mint 1,7-szeres. Ausztriában, Görögországban és Hollandiában a két nem aránya a végzetek között azonos, csak Németországban maradtak a férfiak többségben. (33) A hazai adatok (34) 1997-ben a végzett nők több mint 1,3-szeres többségét mutatták. (35) Mindez azt is jelentette, hogy az EU-tagállamokban a nők tanulmányaik lezárásában valamivel sikeresebbeknek bizonyultak, mint a férfiak.



6. ábra. Az első diploma megszerzéséért tanuló nők és férfiak arányai az Európai Unióban és néhány tagállamban 1997/98-ban (%). Forrás: Key data 1997; (36) Key data 2000 (37)

Az EU tagállamaiban a legnépszerűbb képzési irány (38) a társadalomtudományok területe volt, beleértve az üzleti menedzsmenttel, a tömegkommunikációval és a dokumentációval kapcsolatos stúdiumokat is. 1995-ben a végzettek csaknem egynegyede (39), 1997-ben pedig mintegy 30 százaléka választott ilyen tanulmányi irányt. Az említett általános tendencia lényegesen erősebben jelentkezett Franciaországban és Hollandiában, elérve a 40 százalékot. Kivételként említhető Németország, ahol a műszaki tudományok és az építészet (22 százalék), Finnország, ahol az orvostudomány (28 százalék), Svédország és Izland, ahol a neveléstudományok (22 , illetve 24 százalék) választása, illetve a diploma megszerzése a leggyakoribb. (40) Az egyes tanulmányi irányok választásában a nemek között viszonylag nagy különbségek mutatkoztak. A neveléstudomány (73 százalék), a humán tudományok (71 százalék) és az orvostudomány (65 százalék) területén a végzettek között nagyobb arányban fordultak elő a nők, a műszaki tudományi végzettséggel rendelkezőknek viszont több, mint négyötöde volt férfi. Hasonló képet mutatott a matematika és informatika terén végzettek nemenkénti megoszlása is, a férfiak háromnegyedes arányával. Az itt vizsgált szempontból legkiegyenlítettebbnek a természettudományi képzés bizonyult. (41)

Végzettségi arányok

Az Európai Unióban 1997-ben a 30–34 éves korosztály 22 százaléka rendelkezett valamilyen felsőfokú végzettséggel. Ez az arány tagországonként jelentős eltéréseket mutatott, azonban általános tendencia a diplomások számának növekedése. A felsőoktatásból oklevéllel kikerültek legnagyobb arányban Belgiumban és Svédországban éltek, míg a ranglista végén Olaszország és Ausztria szerepelt. (42) A hazai adatok ezen a téren elmaradtak az EU átlagától, azonban a magyar felsőoktatásban jelenleg tapasztalható létszámbeli növekedés üteme (43) jelentősen meghaladja a fejlett nyugat-európai országokét. Az egyes korosztályok felsőoktatási életútja az Európai Unióban szoros összefüggést mutatott a szülők iskolai végzettségével: minél magasabb a szülők képzettsége, gyermekeik annál nagyobb arányban vesznek részt egyetemi vagy főiskolai tanulmányokban. (44) Ebből a szempontból a legjellegzetesebbnek Görögország és Ausztria tekinthetőek.

A fejlett országok felsőoktatásának említett tendenciái egyrészt megfigyelhetővé váltak hazánkban is, másrészt hatással voltak a hazai fejlesztési elképzelésekre és a lejártszódó folyamatokra, illetve a kiépülő együttműködési rendszerek a lassú egységesülés irányába orientálták a jelentős nemzeti különbségekkel rendelkező egyetemi és főiskolai intézményhálózatot. Magyarország Európai Unióhoz való közelítését segítette maga az a statisztikai adatszolgáltató rendszer is, amely az egyes iskolafokokozatok definiálásával, az iskolaszervezetek összehasonlíthatóságával, a diplomák kölcsönös elismerésével, a tanulmányok beszámíthatóságával hozzájárult az egységesülés előnyeinek felismeréséhez. Ebben a kontextusban a Bolognai Nyilatkozat (45) már a deklaráció szintjére emelte a felsőoktatási rendszerek szerkezetének és tartalmának fejlesztési irányait.

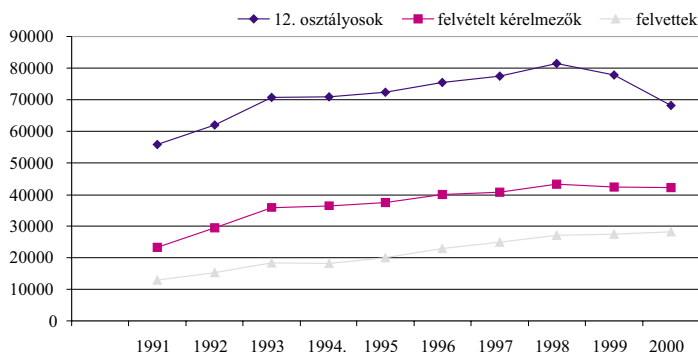
A felsőoktatás hazai rekrutációs bázisának alakulása

A felsőoktatási intézményekbe jelentkezés feltétele a sikeres érettségi vizsga. Ez teljesíthető a jelentkezés évében, de sokan vannak olyanok, akik jogosultságukat a korábbi években szerezték meg. A két csoportba tartozók aránya a vizsgált időszakban évről évre változott, azonban általános tendenciaként megfigyelhető volt a frissen érettségizettek fokozatos térnyerése: arányuk 1997-től meghaladta a felvételre jelentkezők felét.

A jelentkezés évében érettségizők adatainak alakulása

A középiskolák és a felsőoktatás expanziójának egyik látványos, közös megnyilvánulása volt a kilencvenes években a felsőoktatási intézményekbe az érettségi vizsga évében

jelentkezők arányának gyors növekedése. 1990-ben a középiskolák 12. osztályosainak 40 százaléka, 2000-ben pedig több, mint 60 százaléka szándékozott egyetemen vagy főiskolán továbbtanulni. Az itt említett tíz év alatt a közülük felvettek száma 2,1-szeresére növekedett, arányuk pedig meghaladta a jelentkezők kétharmadát. (7. ábra)



7. ábra. A 12. osztályosok, a felvételiüket kérők és a felvettek számának alakulása 1991-től 2000-ig.
Forrás: Neuwirth, 2001 (46)

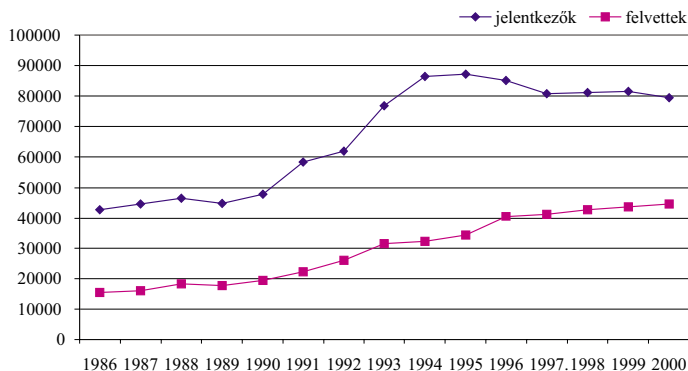
A középiskolák eredményességének egyik megítélési szempontja az a felvételi mutató, amely az osztályok létszámához viszonyítja a felvettek arányát. Az iskolák e mutató alapján készült rangsora rendszeresen publikussá vált. (47–52) A középiskolák felvételi aránya 1990-ben 23 százalék volt, 2000-re 41 százalékra növekedett. Ez a tény arra is utalhat, hogy a vizsgált időszakban javult a középiskolai oktatás minősége. A felvételi arányokkal párhuzamosan azonban növekedtek a felsőoktatási felvételi keretszámok is. Miközben az érettségi évében felvettek létszáma 2,1-szeresére növekedett, addig a felsőoktatás keretszámai 2,3-szeresére bővültek. Ugyanakkor a felvettek között javult a frissen érettségizettek aránya, tehát a középiskolák nappali tagozatán végzettek esélyei nőttek. Mindezek alapján állítható, hogy a középiskolák felvételi arányainak növekedése nem kizárólag és még csak nem is döntő mértékben az oktatás minőségének fejlődéséből következett.

A középiskolák felvételi mutatóinak részletes elemzéséből és más mutatók segítségével megállapítható, hogy a felsőoktatás rekrutációs bázisaként az iskoláknak egy viszonylag szűk rétege vehető figyelembe. Az 1990-es években a középiskolák kevesebb, mint egyharmada érettségiztette a felvettek több mint kétharmadát. (53) Ezek a középiskolák szinte tradicionálisan adják a felvettek többségét. (54–55) Általában ide tartoznak a budapesti „elit-iskolák” és a nagyvárosok középiskolái, valamint a megyeszékhelyek iskolái. Ugyanakkor ezek az iskolák vetélkednek egymással folyamatosan az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyeken. Az itt szerzett pontszámok a középiskolák rangsorának kialakításában szintén szerepet játszottak. A középiskoláztatás expanziójának lényeges adatsora az is, hogy a középiskolák több, mint kétharmada a felsőoktatásba felvettek kevesebb, mint egyharmadát készíti fel. (56) Az azonban eredményként értékelhető, hogy a közép- és felsőoktatás expanziója a munkába való átmenet meghosszabbodásával hozzájárult a fiatal korcsoportok munkanélküliségi rátájának alacsonyabb szinten tartásához. (57)

A jelentkezők és felvettek létszámának alakulása

Az 1980-as évek második felében a jelentkezők száma kis mértékben növekedett, a felvettek számának emelkedése is mérsékelt volt. A változás nagyobb lendületet 1991-ben kapott, s 2000-re megduplázódott a felvett hallgatók létszáma. A jelentkezők létszáma vi-

szont 1986 és 1994 között növekedett a kétszeresére és maximumát 1995-ben érte el, azóta fokozatosan csökken. 1986-ban a jelentkezők több, mint egyharmada jutott be a felsőoktatási intézményekbe, ez az arány 1997-re meghaladta a kérelmezők felét. (8. ábra) A vizsgált időszakban – nem látványosan, de – fokozatosan romlott azoknak a pályázóknak az esélye, akik nem az érettségi megszerzésének évében jelentkeztek a felsőoktatási tanulmányokra vagy korábban sikertelen felvételi vizsgákat tettek. 1995-től nemcsak az arányuk, hanem felvételi létszámuk is csökkent. Az 1980-as évek végén a felvetteknek valamivel több, mint fele, 2000-ben pedig már a kétharmada az adott évben érettségizett.



8. ábra. A felsőoktatási intézmények nappali tagozatára jelentkezők és felvettek létszámának alakulása 1986-tól 2000-ig. Forrás: Neuwirth, 1998 (58) és 2001 (59)

1996-tól a felvételi eljárásban új szabályok jelentek meg, amelyek értelmében minden jelentkező annyi helyre adhatta be felvételi kérelmét, amennyit megjelölni kívánt, azonban a feltüntetett helyek „rangsorát” előre el kellett döntenie. A felvételi eljárásban elért pontszáma alapján – gyakorlatilag mechanikus eljárással, a teljes adminisztráció számítógépes feldolgozásával – abba az intézménybe vették fel, amelyben először „belefért” a meghatározott ponthatárok közé. 1996-ban a jelentkezők átlagosan két helyet jelöltek meg. Ez az adat 2000-re több mint két és félszeresére növekedett. (1. táblázat) Az itt említett eljárás nem érintette a felvételi keretszámokat, csupán a felvételi procedúrát egyszerűsítette. A rendszer bevezetésének időpontjában az egyes intézmények tartalmilag belátásuk szerint szervezheték felvételi vizsgáikat, viszonylag szabadon adhattak elismerhető teljesítményekért pluszpontokat, azonban az egységesített nyilvántartási rendszer a teljes felvételi eljárás egységesítésének irányába hatott.

A felsőoktatási rendszer finanszírozásának átalakulása kapcsán 1997-től az egyetemekre és főiskolákra való bejutás új lehetősége nyílt meg a költségtérítéses képzés bevezetésével. Ebben a finanszírozási formában a felvételi ponthatárok általában elmaradtak az államilag támogatott helyek ponthatáraitól. A költségtérítéses képzés bevezetésének évében, 1997-ben az összes férőhelyeknek csupán 2,9 százaléka volt ilyen módon betölthető. Ez 2000-re 8 százalék körül alakult. A második és a következő helyeken megjelölt felvételi kérelmek száma évről évre növekedett, 1996-ban kétszeresen, 2000-ben pedig 2,6-szeresen múlta felül a jelentkezők számát. A költségtérítéses férőhelyek száma nem érintette a felsőoktatási keretszámokat, csupán azok belső megoszlásában játszott szerepet.

A felsőoktatás valamely szintjére jelentkezők száma 1986-tól 1995-ig fokozatosan növekedett, 2000-ben viszont az 1995-ös csúcshoz csak 91 százalékát érte el. Az előző évi adatokhoz viszonyítva a legnagyobb létszámnövekedést 1993-ban (124 százalék), 1991-ben (122 százalék) és 1994-ben (113 százalék) tapasztalhattuk. A felvettek számának növekedése az 1989-es év (97 százalék) kivételével folyamatos volt, az előző évhez viszonyított legmagya-

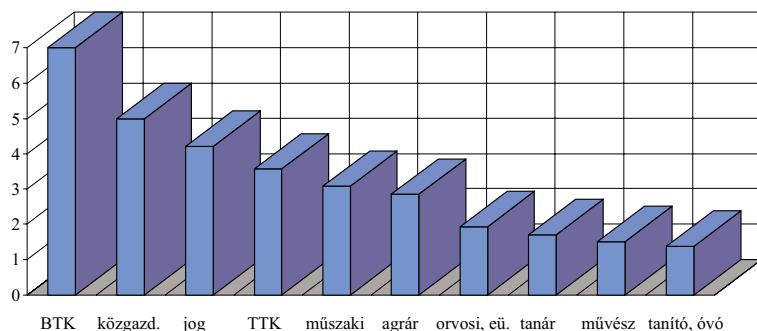
sabb arányt 1993-ban (121 százalék) érte el. Kiugróan magas (117 százalékos) emelkedést mutatott az 1996-os év is, amelyben a jelentkezők „létszám-vesztése” már tapasztalható volt.

évek	az 1. helyen helyen jelentkezők	az összes jelentkezések száma	államilag finanszírozott helyre felvettek	az összes felvettek %-ában	a költség- térítési helyre felvettek	az összes felvettek %-ában	az összes felvettek
1996	85184	166935	40497	100,00	–	–	40497
1997	80880	173739	39967	97,08	1202	2,92	41169
1998	81181	181630	40655	95,23	2036	4,77	42691
1999	81540	193370	40397	92,52	3266	7,48	43663
2000	79441	206461	41075	92,11	3517	7,89	44592

1. táblázat. A nappali tagozaton első helyre jelentkezők és az összes jelentkezések, valamint az államilag finanszírozott és a költség-térítési helyekre felvettek létszámának alakulása 1996-tól 2000-ig. Forrás: Neuwirth, 1998 (60) és 2001 (61)

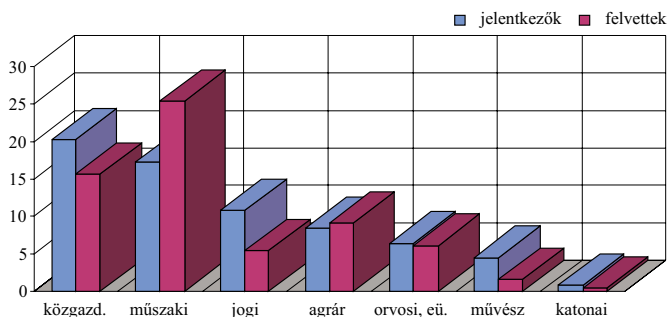
A vizsgált időszakban sem az egyes szakágakra jelentkezés, sem azok növekedési üteme nem volt egyenletes. A felvételi kérelmek száma a bölcsészettudományi karokon 1986-hoz viszonyítva 2000-ben több mint négy és félszeres volt. Magas volt a jogi (3,4-szeres) és a gazdasági (3,3-szeres) szakágak létszámemelkedése is. Az általános iskolai tanárképzés, valamint a tanító- és óvóképzés területére jelentkezők létszáma 1995-től azonban abszolút értékben fokozatosan csökkent. A felvételi kérelmet beadók körében jelentős mértékben – közel a kétszeresére – növekedett a jogi és a gazdasági tanulmányok népszerűsége, minimális mértékben javult a műszaki képzés kedveltsége, ugyanakkor csökkent az egészségügyi, az agrár és a művészeti területekre jelentkezők aránya.

A hallgatók felvételi keretszámának az 1990-es években történő általános megduplázódása nem ugyanolyan mértékben érintette az egyes képzési szinteket és szakágakat, sőt az egyes szakágak létszámnövekedése sem volt egyenletes. A vizsgált időszakban a legnagyobb mértékű növekedést a bölcsészettudományi karok mutatták, 2000-re meghétszereztek a felvehető hallgatók létszámát. (9. ábra) A leggyorsabb fejlődést 1991-ben regisztrálhatták, amikor az év hallgatói „nyeresége” háromszoros volt. Gyorsan növekedett a közgazdasági egyetemek és a gazdasági főiskolák hallgatóinak száma is, 2000-ben csaknem ötször többen tanultak ezekben az intézményekben, mint 1986-ban. Hasonló változásokat mutatott a jogi képzés is, létszám-nyeresége meghaladta a 400 százalékot. Az itt említett szakágak fejlődési ütemétől jelentősen lemaradt az orvos és egészségügyi, a főiskolai tanári, a művész- és a tanító- és óvóképzés. (9. ábra) Az egyes szakágak jelentkezési és felvételi létszámait eltérően viszonyultak egymáshoz, illetve eltérő arányokat képviseltek az összes jelentkezések és az összes felvettek számához viszonyítva. A gazdasági, jogi és művészi területeken arányaiban „túljelentkezés”, a műszaki képzésben pedig „aluljelentkezés” volt tapasztalható. (10. ábra)

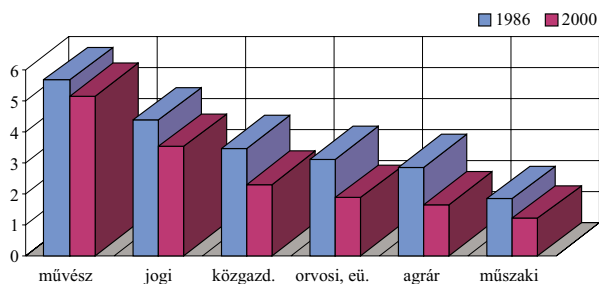


9. ábra. A felsőoktatás nappali tagozatos képzési létszámainak növekedési arányai 1986 és 2000 között szakágak szerinti bontásban. (1986 = 1) Forrás: Neuwirth, 1998 (62) és 2001 (63)

A felsőoktatási intézményekbe jelentkezők és a felvették számának hányadosa a felvételi arány, amely a felsőoktatási szakágakra bejutás esélyének jelzőszáma. A felvételi arányok az említett adatok változásával és az egyes szakágak társadalmi megítélésével párhuzamosan a vizsgált időszakban folyamatosan átalakultak. 1986-hoz viszonyítva 2000-re minden szakág területén csökkentek a felvételi arányok, ez azonban nem egyenletes folyamatként, hanem váltakozó előjelű szakaszokban játszódott le. A legkisebb változás a művészeti képzésben, a legnagyobb a tanárképző főiskolai, a tanító- és óvóképzési, az agrár és az egészségügyi szakágakban következett be. (11. ábra; a pedagógusképzéssel kapcsolatos adatok kivételével)



10. ábra. A nappali tagozatos szakági képzésre jelentkeztettek és felvették arányai az összes jelentkező és az összes felvett létszámához viszonyítva 2000-ben(%). Forrás: Neuwirth, 1998 (64) és 2001 (65)



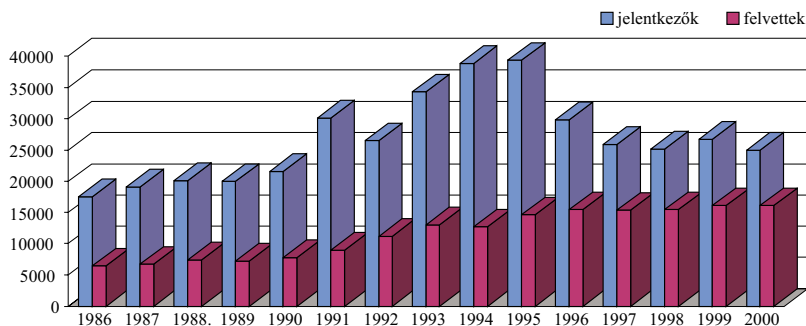
11. ábra. Nappali tagozatos felvételi arányok szakáganként 1986-ban és 2000-ben. Forrás: Neuwirth, 1998 (66) és 2001 (67)

A pedagógusképzés felvételi adatainak alakulása

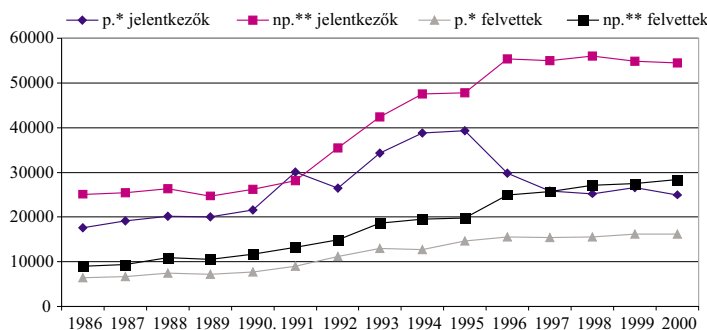
A felsőoktatás jelentkezési és felvételi adatsoraiban tapasztalt tendenciák általában érvényesnek mutatkoztak a pedagógusképzés területén is. A képzés valamely szintjére jelentkezők száma – az 1992-es visszaeséstől eltekintve – fokozatosan emelkedett, és 1995-ben érte el a legmagasabb szintet. Az 1996-ban elindult csökkenés azonban 2000-ig nagyobb arányú volt, mint ahogy azt a felsőoktatás egésze esetében tapasztalhattuk. 1995-höz viszonyítva 2000-re a pedagógusképzés „merítési bázisának” több, mint egyharmadát elvesztette, így aránya az összes jelentkezők körében 45 százalékról 31 százalékra esett vissza. A felvették esetében viszont két és félszeres volt a növekedés. (12. ábra) 1986-ban a pedagógusképzés valamely szintjére jelentkezők több, mint egyharmada, 2000-ben pedig kétharmada került be felsőoktatási intézményekbe.

A pedagógus és a nem pedagógus pályára jelentkeztettek létszám-növekedési arányai – az 1991-es év kivételével – 1995-ig párhuzamosan haladtak, 1996-ban pedig, amikor a több felvételi hely megjelölésének lehetősége megnyílt, ellenkező előjelűvé váltak. A pe-

dagógus szakma – mint első helyen megjelölt továbbtanulási szándék – csaknem tízezer felvételiző látóköréből tűnt el vagy csúszott második, harmadik és sokadik helyre, miközben a nem pedagógus szakágak területén csaknem nyolcezer fővel növekedett a jelentkezők száma. E folyamat eredményeként 1997-ben a nem pedagógus szakágak felvételi keretszáma elérte, 1998-tól pedig meghaladta a pedagógus pályára jelentkezők számát (13. ábra), majd ez a helyzet állandósult.



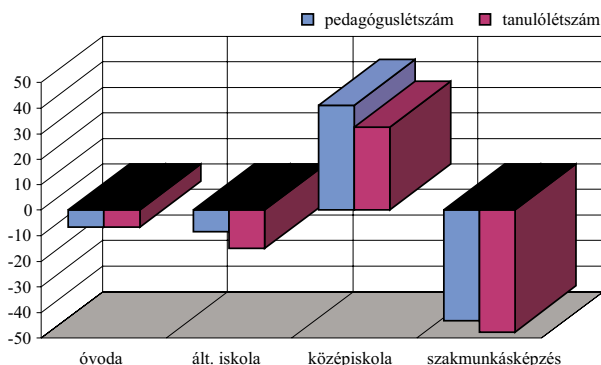
12. ábra. A pedagógus pályára jelentkezők és felvettek létszámainak alakulása nappali tagozaton 1986-tól 2000-ig. Forrás: Neuwirth, 1998 (68) és 2001 (69)



13. ábra. A pedagógus és a nem pedagógus pályákra jelentkezők és felvettek létszámainak alakulása nappali tagozaton 1986-tól 2000-ig. Forrás: Neuwirth, 1998 (70) és 2001 (71) * pedagógus pályára; ** nem pedagógus pályára.

A pedagógus pályára első helyen jelentkezők létszámcsökkenése több okkal magyarázható. Az egyik a felvételi jelentkezés átalakulása, amely lehetőséget adott több intézmény felsorolására, az egyéni elképzelések rangsorolásával. Ezzel élve a jelentkezők egy része a pedagógusképző intézmények megnevezését tartalékként kezelte, azaz első helyen más szakágakra esett a választásuk, azonban az első hely megjelölőinek létszáma is felülmúlta a felvételi keretek számát. A pedagógusképző intézményekbe jelentkezők létszámának alakulására valószínűleg hatással volt a pályával kapcsolatos közvélekedés, amely egyrészt a demográfiai folyamatokkal, másrészt a közalkalmazotti keretekkel és a várható előmeneteli rendszerrel, illetve a más szakmai területeken elérhető karrierlehetőségekkel számolva a tanári pályát a szakmák hierarchiájának végére helyezte. A demográfiai adatok – a gyermeklétszám csökkenéséhez hasonlóan – a pedagóguslétszámok csökkenését indokolnák. Az 1990–1991-es tanévhez viszonyítva az 1999–2000-es tanévig a közoktatási rendszerben tanulók létszáma 10 százalékkal, az itt tanító pedagógusoké viszont csak 3 százalékkal csökkent. (72) Ezen belül az óvodában, az általános

iskolában és a szakmunkásképzésben jelentősebb csökkenés, a középiskolákban jelentős létszámbővülés játszódott le. (14. ábra) Az 1990-es években az előbb említett változások nem egyenletesen következtek be (73), ugyanakkor a pedagógusok létszámcsökkenésének aránya sem esett egybe a tanulók számának csökkenésével. A pedagógus-munkanélküliség és a pályára jutás megnehezülésének potenciális veszélye szintén befolyásolhatta a felsőoktatásba jelentkezők választásait. Az 1990-es években a regisztrált munkanélküli pedagógusok aránya általában három százalék körül alakult, az évtized végére csökkenő tendenciát mutatott. Mindebből az következik, hogy a demográfiai apály ténye és a pedagógus-munkanélküliség veszélye inkább informálisan, mintsem valóságos következményeivel hathatott a felsőoktatás nappali tagozatára jelentkezők pályaválasztására.



14. ábra. A tanulók és a pedagógusok létszámának alakulása az 1999/2000-es tanévben az 1990/1991-es tanév %-ában. Forrás: Nagy M., 2000 (74)

A pályakezdő pedagógusok közalkalmazotti bértáblázatban meghatározott jövedelme fokozatosan elmaradt a versenyszférától. Ez az elmaradás 1999-ben az oktatási ágazat átlagában megközelítette az 50 százalékot, a közoktatási rendszerben dolgozók esetében pedig még magasabb volt. (75) A minimálberek emelésével a kezdő közalkalmazotti bérek alacsony és a családalapításhoz elégtelen volta egyre inkább nyilvánvalóvá és a mindennapi kommunikáció tárgyává vált. Ez a hatás valószínűleg megjelent a felvételre jelentkezők választásaiban. Alátámasztja ezt a vélekedést az a tény is, hogy a tanárképzésben tanuló pécsi egyetemi hallgatók, valamint a Pécsi Tudományegyetemen végzett és jelenleg még tanárként dolgozók egy része az egyébként választott pálya elhagyását tervezi. A pedagógusok bérének alacsony volta szembetűnőbbé válik, ha más országok kereseti lehetőségeivel vetjük össze. Az OECD-országok pedagógusbéreiből összehasonlításra az eltérő gazdasági fejlettséget leginkább kiküszöbölő egy főre eső GDP-arányt alkalmazták a statisztikai kiadványok. Ezek alapján a magyar pedagógusok kedvezőtlen helyzetben voltak, illetve vannak: az európai országokban a bérek általában meghaladták a GDP egy főre eső összegét, hazánkban – a végzettség szintjéhez igazodóan – annak kétharmada körül alakultak. (76)

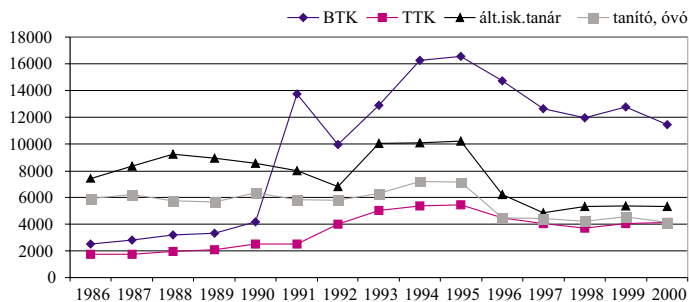
A pedagógus pályára jelentkezők létszáma a vizsgált időszakban az egyes képzési szinteken eltérően alakult. A legnagyobb növekedés a bölcsészettudományi karok iránt érdeklődők körében tapasztalható. 1986 és 1995 között közel hétszeresére növekedett a jelentkezők száma, ezen belül is kiemelkedett az 1991-es év több, mint háromszoros létszámemelkedéssel. (15. ábra) A természettudományi karokon visszafogott a fejlődés, a legnagyobb „ugrás” 1991 és 1992 között csupán másfélszeres növekedést hozott. 1996-tól kezdődően – a bölcsészettudományi karokhoz hasonlóan – itt is lassú csökkenést tapasztalhattunk. A tanárképző főiskolák, valamint a tanító- és óvóképző főiskolák eseté-

ben a vizsgált időszakban kezdetben lassú fellendülés, majd 1995-től viszonylag gyors „térvesztés” következett be. 2000-re az 1986-os jelentkezési létszámoknak már csak kevéssel több, mint kétharmada érdeklődött első helyen a pálya iránt. Mindez azt jelenti, hogy az elmúlt másfél évtizedben elsősorban a kevésbé konvertálható diplomát nyújtó képzés, az iskolás kor előtti nevelés, az elemi és az alsó középfokú oktatás szenvedte el a felvételre jelentkezők szemében a legnagyobb népszerűség-vesztést. Hasonló jelenséget más képzési szakágak esetében nem tapasztalhattunk.

A felvételi keretszámok a pedagógusképzés területén fokozatosan és kiegyenlítetten fejlődtek, csupán a bölcsészettudományi képzésben volt két erőteljesebb felívelő szakasz: 1990-től 1992-ig és 1994-től 1996-ig. Mindkettő mintegy kétszeresére emelte a felvett létszámát. (16. ábra) Az általános és középiskolai tanárképzésben, valamint a tanító- és óvóképzésben tanulók létszáma is növekedett a vizsgált időszakban, azonban e területeken a fejlődés – 1,7-szeres, illetve 1,3-szeres aránnyal – mérsékelt volt.

A költségterítéses képzés a pedagógusképzés területén – más szakágakhoz hasonlóan – 1997-től jelent meg, kezdetben 1,3 százalékos körüli aránnyal. 2000-ben a nappali tagozaton nem érte el a felvett 8 százalékát. Képzési irányonként és szintenként azonban már jelentős eltéréseket találtunk: a „fizetős” képzésben részt vevők aránya a bölcsészettudományi karokon meghaladta a 10 százalékot, a tanító- és óvóképzésben pedig nem érte el a 4 százalékot.

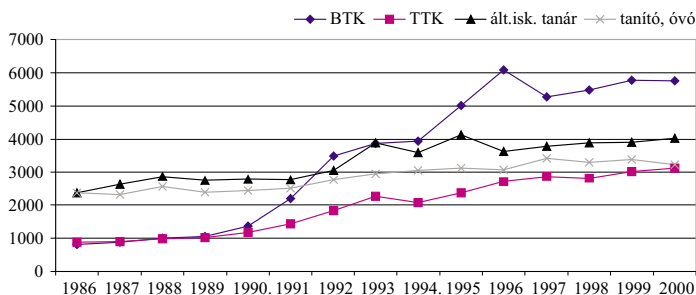
A felvételi arányok a vizsgált tizenöt évben a pedagógusképzés területén csökkenő tendenciát mutattak. 1986-ban a tanárképző főiskolák felvételi aránya volt a legmagasabb (3,14). 1991-ben – a jelentkezők számának ugrásszerű emelkedése következményeként – ezt a szintet a bölcsészettudományi karok közel kétszeresen (6,26) múlták felül. A természettudományi karok 1994-ben érték el a legmagasabb (2,57) felvételi arányt. Mindez arra utal, hogy a pedagógusképzés területén – a jelentkezők és a felvételi keretszámok függvényeként – a felvételi arányok folyamatosan változtak, azonban 2000-re mindegyik képzési irányban és szinten a kétszeres arány alá csökkentek. Ez a helyzet a tanító- és óvóképző főiskolák, a tanárképző főiskolák és a természettudományi karok esetében már 1996-ban kialakult, 2000-re pedig mindhárom esetben 1,4 alá esett. (17. ábra). Ennél alacsonyabb szintet kizárólag a műszaki képzésben tapasztalhattunk. Az alacsony felvételi arány a jelentkezők „könnyű” bejutásával járt együtt, ugyanakkor mindez utal a felvételi vizsgák lassú szerepvesztésére is. Az alacsony felvételi arányok mellett előfordultak kurrens tanári szakok és olyanok is, amelyek esetében a jelentkezők száma nem érte el a felvételi keretszámokat. A pedagógusképző intézmények 2000-ben átlagban a jelentkezők kétharmadát vették fel, a tanító- és óvóképzés területén ez az arány megközelítette a 80 százalékot.



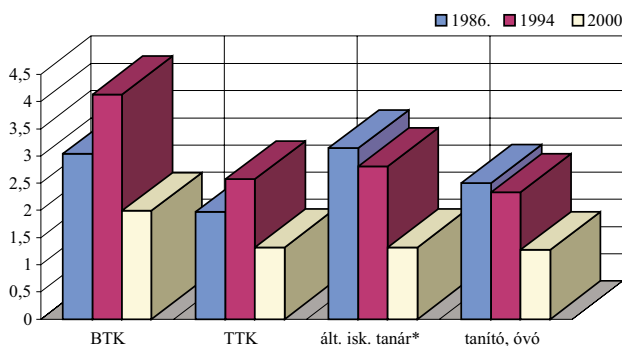
15. ábra. A pedagógusképzés nappali tagozatának különböző szintjeire jelentkezők létszámának alakulása 1986-tól 2000-ig. Forrás: Neuwirth, 1998 (77) és 2001 (78)

A felsőoktatási intézményekbe való könnyebb bejutás következményeként a képző intézmények nem érdekeltek a felvételi vizsgák szigorúságának megtartásában vagy a fel-

vételi ponthatárok magasabb szinten tartásában, mert hallgatókat „veszíthetnek”. Ebben a kontextusban a tanári pálya rekrutációja szempontjából fontosnak tartott alkalmassági vizsgák kidolgozása és bevezetése sem látszik időszerűnek. A felsőoktatás expanziójával, az alacsonyabb felvételi arányokkal együtt járó, gyengébbnek minősített hallgatói felkészültség kompenzálására hatékony megoldások egyelőre nem születtek, bár tervezték készültek. (79)



16. ábra. A pedagógusképzés valamely szintjére felvett létszámának alakulása nappali tagozaton 1986-tól 2000-ig. Forrás: Neuwirth, 1998 (80) és 2001 (81)



17. ábra. A felvételi arányok változása nappali tagozaton a pedagógusképzés intézményeiben. Forrás: Neuwirth, 1998 (82) és 2001 (83)

Összefoglalásként elmondható, hogy a felsőoktatásban tapasztalható létszámnövekedés a pedagógusképzés területén visszafogottabban jelentkezett, mint más szakágakban (13. ábra), azaz a felsőoktatás expanziója elsősorban nem a pedagógusképzés „túlfuttatásából” adódott. Az 1997-től megindult költségtérítéses képzés a vizsgált időszak végéig – bár folyamatosan növekvő jelentkezői kört érintett – alapvetően nem befolyásolta a felvételi keretszámokat. Így az államilag finanszírozott hallgatói létszámok a pedagógusképzésben 1995-től gyakorlatilag változatlanok maradtak: 15 000 fő körül alakultak. A felvételi keretszámok „merítési bázisa” 1995-től folyamatosan szűkült. 1995-től 2000-ig a felvételre jelentkezők halmazából több mint 14 000 fő potenciális hallgató „tűnt el”.

A középiskolából kilépő korosztályok létszámának csökkenésével együtt járt a pedagógusképzés valamely szintjére jelentkezők számának csökkenése is, azonban ez utóbbiban a létszámvesztés aránya messze meghaladta a korosztályét. 1995-től 1999-ig a felsőoktatási felvételre jelentkezők száma is visszaesett (közel 9 százaléknnyit), azonban az adatok összehasonlításából, illetve a változások tendenciáiból a pedagógus pályának mint pályaválasztási alternatívának a jelentős népszerűségvesztése következett. 1995-ben az érettségizetteknek még 45 százaléka szándékozott a pedagógusképzés valamely

területén továbbtanulni, 2000-re ez az arány 31 százalékra csökkent, miközben a gazdasági, a jogi és az egészségügyi szakirányok jelentkezőinek száma abszolút értékben is növekedett. (84) A meritési bázis csökkenéséből szükségszerűen következett a felvételi arányok csökkenő (85) tendenciája is. Ez a tény arra hívja fel a figyelmet, hogy a pedagógusképzés rendszerébe bekerülő hallgatók valószínűleg kevésbé felkészültek, mint a korábbi évfolyamok hallgatói. A kérdéskör azért érdemel figyelmet, mert a közoktatási rendszerben egyre felkészültebb pedagógusokra volna szükség, miközben a pedagógusképzés bemeneti mutatói ellenkező tendenciát jeleztek. (86)

A tanárképzésre felvettek 1985-től 2000-ig a Pécsi Tudományegyetemen

A vizsgált időszakban az 1982-ben megalakult egyetem több karán is folyt tanárképzés, elemzésünkbe azonban csak azokat a karokat vontuk be, amelyek a közoktatási rendszer számára képeztek pedagógusokat.

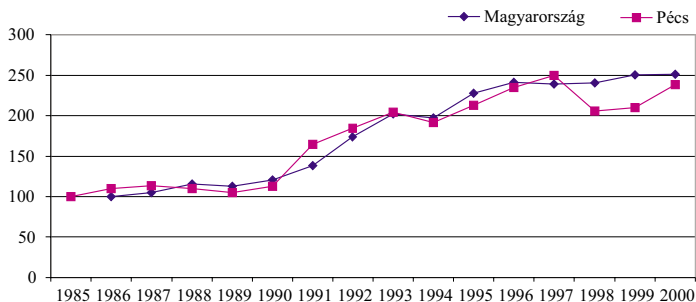
A felvettek létszámának alakulása a Pécsi Tudományegyetemen

A Pécsi Tudományegyetemen az 1985 és 2000 közötti években a nappali tagozatos tanárképzésre felvettek körében a pedagógusképzés országos létszámnövekedési tendenciáihoz hasonló folyamatok játszódtak le. 1985-ben az első évfolyamra mintegy négyszáz hallgató került be, 2000-re létszámuk közel két és félszeresére növekedett. Az 1985-ös évet alapul véve az országos és a pécsi növekedési pályák – két év kivételével – szinte párhuzamosan futottak. (18. ábra) A két adatsor korrelációs együtthatója (0,965) – $p < 0,001$ szignifikanciaszint mellett – nagyon erős összefüggést mutatott. Az azonban megjegyzendő, hogy a vizsgált időszakban a Pécsi Tudományegyetemen a pedagógusképzési palettán nem szerepelt a tanító- és óvóképzés, így az ezen a területen tapasztalt mérsékelt létszámnövekedés a pécsi adatokra nem hatott. Ez utóbbi tényezővel is számolva Pécsen a tanárképzés létszámbeli felfutásának mértéke elmaradt az országos fejlődési szinttől (87), amely meghaladta a háromszoros növekedést. Az említett elmaradás elsősorban 1998-ban keletkezett, akkor viszont az országos adatok – ha csekély mértékben is – emelkedtek. Ebből következően az egyes egyetemek hallgatói létszámkeretei – a differenciált fejlesztés elvét követve és az akkreditált szakok számához igazodóan – eltérő módon alakultak. A Pécsi Tudományegyetem esetében a bölcsészettudományi, a természettudományi és a tanárképző főiskolai képzési irányok adatainak szétválasztása a történeti előzmények miatt nem volt indokolt.

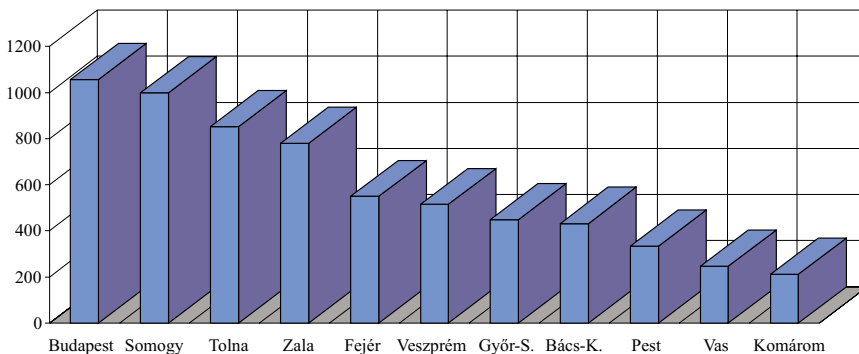
A Pécsi Tudományegyetem a vizsgált időszakban a dél-dunántúli régió egyetlen egyeteme volt, eltekintve a Pécsen működő Orvostudományi Egyetemtől, amely ma az integrált intézmény egyik kara. (A Kaposvári Egyetem a vizsgálati időszakon kívül jött létre.)

A vizsgált 16 év alatt a tanárképzésben érintett karokon mintegy tízezer hallgató szerzett oklevelet. A végzettek száma 2000-re az 1985-ös szint kétszeresére növekedett. A felvettek számához viszonyítva ez a növekedés visszafogottabb volt, azonban a fluktuáció és a felvételi arányok növekedéséhez viszonyítva „késleltetett” végzés természetesen hozzájárult az eredményhez. A nappali tagozaton végzettek aránya a 16 év átlagában meghaladta a kétharmadot. A levelező tagozatosok 1987-ben érték el a legmagasabb (52,2 százalék) részarányt, 1995-ben viszont alig volt végzett hallgatójuk (2,5 százalék). A végzettek között először 1990-ben kaptak diplomát olyan hallgatók, akik nem tanárképes tanrend szerint folytatták tanulmányaikat. A számításba vehető évek átlagában arányuk 5 százalék, 2000-ben pedig 12 százalék körül alakult.

1985-től 2000-ig az egyetem tanárképzésben érintett hallgatóinak több, mint fele a dél-dunántúli megyékből – Baranyából, Somogyból, Tolnából és Zalából – érkezett. Baranya megye a felvételi helyek egyharmadát kötötte le, nagyjából azonos hallgatói utánpótlást biztosító létszámmal, mint a rangsorban utána következő négy területi egység. Ezen belül a középiskolák többsége Pécsen található, tehát a baranyai hallgatók túlnyomó többsége is pécsi középiskolákból érkezett. A befogadó megyén kívül a legnagyobb küldő területi egység Budapest volt, a felvételi keretszámok egytizedét fővárosi hallgatók foglalták el. Ez arra utal, hogy Budapest egyetemi férőhelyigényének kielégítését a vidéki egyetemek is segítették. A dél-dunántúli megyékből és Budapestről származó hallgatók a teljes létszám több, mint kétharmadát jelentették. (19. ábra) A dél-dunántúli régió határán kialakult egy második zóna is, amely szintén jelentős hallgatói létszámokkal volt jelen az Egyetem életében. Ezek a rangsor szerint Fejér, Veszprém, Győr-Moson-Sopron, Pest, Vas és Komárom-Esztergom megyék, amelyek hallgatói aránya meghaladta a felvettek egyötödét. A dunántúli megyék közé egyetlen alföldiként Bács-Kiskun megye ékelődött be, hallgatóinak jelenléte a vizsgált években folyamatos volt. Ennek magyarázata a megye földrajzi fekvésében és déli területeinek Péccsel való jó közlekedési összeköttetésében keresendő. (Pest megyét a második zóna részének tekintettük.)



18. ábra. A pedagógusképzésre felvettek növekedési arányai 1985-höz viszonyítva Magyarországon és a Pécsi Tudományegyetemen (%). Forrás: Neuwirth, 1998 (89) 2001 (90), PTE statisztikai adatlapok (91)

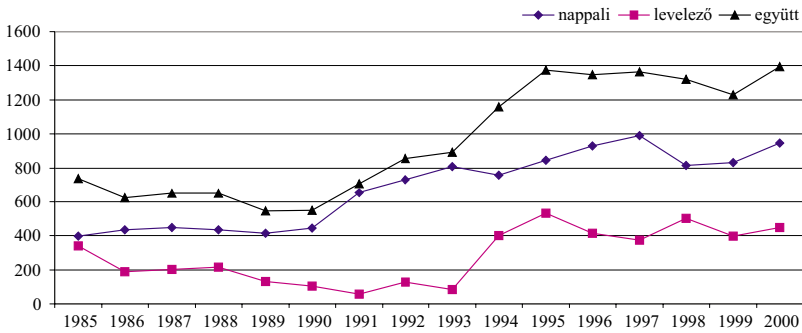


19. ábra. A PTE-re felvett I. évfolyamos hallgatók kumulált adatainak megyék szerinti megoszlása 1985-től 2000-ig, Baranya megye és az Alföld kivételével. Forrás: PTE statisztikai adatlapok (92)

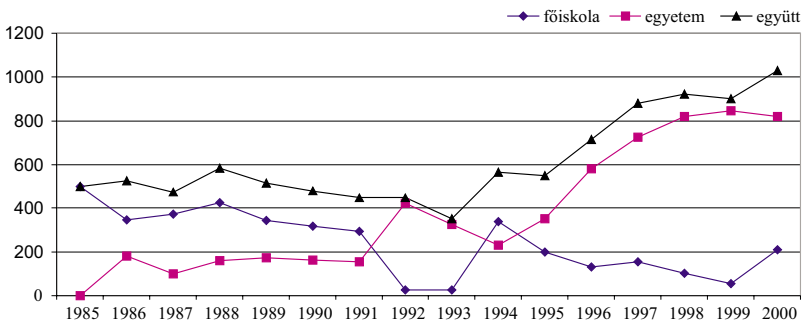
A vizsgált időszakban az alföldi megyék mindegyikéből voltak a Pécsi Tudományegyetemnek hallgatói. Az egyetemekkel rendelkező megyék esetében valószínűleg olyan szakokat választottak a Pécsre jelentkeztettek, amelyek a származási régió egyetemén

egyelőre nem működtek. Az alföldi megyékből – beleértve Pestet is – érkező hallgatók létszáma a tizenöt év alatt 13 százalék körül alakult. A nem magyar állampolgárságú hallgatók aránya minimális mértékben haladta meg a 2 százalékot. (88) Így a Pécsi Tudományegyetem elsősorban regionális feladatokat látott el.

A Pécsi Tudományegyetemen a tanárképes szakokra felvett I. évfolyamos hallgatók körében a levelező tagozatosok száma jelentősen elmaradt a nappali tagozatra járókétól. (20. ábra) Különösen az 1985-től 1993-ig tartó időszakban volt egyre csökkenő arányú a levelező képzés, a politikai rendszerváltozás kezdeti éveiben mintha elvesztette volna tájékozási pontjait. A diplomakiegészítő képzés nagyon alacsony létszámokkal volt jelen, a pedagógusok intenzív továbbképzése – a végzetteknek ígért anyagi megbecsülés elmaradása következményeként – a korábbi lendületét elvesztette, csupán az oroszstanárok idegennyelvi átképzése mozgatótt nagyobb csoportokat. 1994-től ismét fellendült a diplomakiegészítő képzés, illetve az alapképzési szakok levelező tagozaton történő megszerzése is. Ebben szerepet játszott a közoktatási (és a felsőoktatási) törvény elfogadása, a Nemzeti alaptanterv megjelenése, illetve a tanártovábbképzés rendszerének átalakulása. (93–94) Az 1994-es jelentős létszámemelkedés után a levelező képzés aránya évről évre az első évfolyamra beiratkozottak egyharmada körül mozgott.



20. ábra. Az I. évfolyamra felvett nappali és a levelező tagozatos hallgatók létszámainak alakulása a Pécsi Tudományegyetemen 1985-től 2000-ig. Forrás: PTE statisztikai adatlapok (95)



21. ábra. A Pécsi Tudományegyetem nappali és levelező tagozatán főiskolai és egyetemi szinten végzettek megoszlása 1985-től 2000-ig. Forrás: PTE statisztikai adatlapok (96)

1985-ben az első évfolyamra felvett összes hallgató egyharmada férfi volt, a legmagasabb arányukat (44 százalék) 1994-ben érték el. A vizsgált időszak kumulált adatai szerint a férfiak száma némileg meghaladta a hallgatók egyharmadát. A Pécsi Tanárképző

Főiskola jogutódaként 1982-ben létrejött egyetem kezdetben elsősorban főiskolai szintű képzést folytatott. 1985-ben az egyetemi szakokon tanult a hallgatók negyedrésze. Ez az arány fokozatosan növekedett, 2000-ben meghaladta a beiratkozottak 92 százalékát.

A végzett hallgatók adatai

A vizsgált 16 év alatt a tanárképzésben érintett karokon mintegy tizezer hallgató szerzett oklevelet. A végzettek száma 2000-re az 1985-ös szint kétszeresére növekedett. A felvettek számához viszonyítva ez a növekedés visszafogottabb volt, azonban a fluktuáció és a felvételi arányok növekedéséhez viszonyítva „késleltetett” végzés természetesen hozzájárult az eredményhez. A nappali tagozaton végzettek aránya a 16 év átlagában meghaladta a kétharmadot. A levelező tagozatosok 1987-ben érték el a legmagasabb (52,2 százalék) részarányt, 1995-ben viszont alig volt végzett hallgatójuk (2,5 százalék). A végzettek között először 1990-ben kaptak diplomát olyan hallgatók, akik nem tanárképes tanrend szerint folytatták tanulmányukat. A számításba vehető évek átlagában arányuk 5 százalék, 2000-ben pedig 12 százalék körül alakult.

A Pécsi Tudományegyetem tanárképzési statisztikai adatainak összefoglalásaként elmondható, hogy az országos tendenciáknál kissé visszafogottabb volt a felvételi keretszámok növekedése. A nők aránya a felvételi adatokban jelentősebben múlta felül a férfiakét, mint a végzettek esetében, ezért itt – szemben a nyugat-európai tendenciákkal – a férfiak tanulmányi munkája volt sikeresebb. A pécsi hallgatók átlagos életkora néhány hónappal elmaradt az EU-tagállamok átlagától, a stúdiumok kevésbé „elnyújtottak”, ritkább a tanulmányok megszakítása. Ez a hazai felsőoktatás-politikai, finanszírozási hatásokkal, a családok iskoláztatási szokásaival és a hallgatók beállítódásával magyarázható elsősorban. Péccsett a tanárképzésben érintett karok hallgatói körében egyelőre nem képvisel meghatározó arányt a költségtérítéssel képzés és a nem tanárképes szakok választása.

A férfiak tanulmányi munkája volt sikeresebb. A pécsi hallgatók átlagos életkora néhány hónappal elmaradt az EU-tagállamok átlagától, a stúdiumok kevésbé „elnyújtottak”, ritkább a tanulmányok megszakítása. Ez a hazai felsőoktatás-politikai, finanszírozási hatásokkal, a családok iskoláztatási szokásaival és a hallgatók beállítódásával magyarázható elsősorban. Péccsett a tanárképzésben érintett karok hallgatói körében egyelőre nem képvisel meghatározó arányt a költségtérítéssel képzés és a nem tanárképes szakok választása.

Jegyzet

- (1) Kozma Tamás (1998): Expanzió. *Educatio* (Mérlegen), 1. 5–18. Ebben a tanulmányban a szerző utal a problémakör előrejelzésére: Kozma Tamás (1983): *Az oktatás fejlesztése: esélyek és korlátok*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- (2) Kozma Tamás (1998): Az oktatásügy globalizálódása. In: Kozma Tamás (szerk.): *Euroharmonizáció*. Educatio könyvek sorozat. Oktatókutató Intézet, Budapest. 155–163.
- (3) Imre Anna – Györgyi Zoltán (1998): Középiskola mindenkinek? *Educatio* (Mérlegen), 1. 19–32.
- (4) Lukács Péter: Európai iskolarendszerek. In: *Euroharmonizáció*. 19–29.
- (5) Imre Anna – Lannert Judit (2000): Az oktatási rendszer és a rendszerben való tanulói továbbhaladás. In: *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 118.
- (6) A középiskolai oktatás alatt a középfokú oktatás azon intézményei értendőek, amelyek a tanulmányok végén az érettségi vizsga letételének lehetőségét biztosítják.
- (7) Imre Anna – Györgyi Zoltán: i.m. 19.
- (8) Furray R. Katalin – Kozma Tamás (1999): *Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai*. Educatio füzetek sorozat. Oktatókutató Intézet, Budapest. 24–25.
- (9) Balázs Éva (2001): Expanzió a középiskolában – Egy vizsgálat tapasztalatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 9. 36–49.
- (10) Halász Gábor – Lannert Judit (1998, szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 1997*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 72.
- (11) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 418.
- (12) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 119.
- (13) Halász Gábor – Lannert Judit (1998, szerk.): i.m. 106.
- (14) Semjén András (2000, szerk.): *Emberi erőforrások 2000. Munkacsoport jelentés*. Technológiai Előrettekintési Program. Oktatási Minisztérium Kutatási – Fejlesztési Helyettes Államtitkárság, Budapest. 31.
- (15) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. Függelék 103. táblázat. 432.
- (16) The European higher education area. Joint declaration of the European Ministers of Education. Convened in Bologna on the 19th of June 1999. (Az európai felsőoktatási térség. Európa oktatási minisztereinek közös nyilatkozata. Bologna, 1999. június 19.) 4.
- (17) Nyitrai Ferencné (1996, szerk.): *A felsőoktatás helyzete, az ezredfordulóra tervezett változtatásai az OECD-országokban és Magyarországon*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 30–31.
- (18) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. 145.
- (19) *Education at a Glance*. (1998) OECD, Paris.
- (20) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 103.
- (21) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. 104.
- (22) *Schlüsselzahlen zum Bildungswesen in Europa 2000*. Eurydice – Europäische Kommission, Brussel. 104.
- (23) *Key data on education in the European Union '97*. Eurydice – European Commission, Luxembourg. 168.
- (24) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 103.
- (25) *Key data on education in the European Union '97*. Eurydice – European Commission, Luxembourg. 168.
- (26) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 103.
- (27) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. 142.
- (28) *Key data on education in the European Union '97*. Eurydice – European Commission, Luxembourg. 169–170.
- (29) A pécsi adatsor az 1985-től 2000-ig tartó tanévek átlagát tartalmazza.
- (30) Blackstone, Tessa (2001): Why Learn? Higher Education in a Learning Society. *Higher Education Quarterly*, April 175–176.
- (31) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 116.
- (32) *Key data on education in the European Union '97*. Eurydice – European Commission, Luxembourg. 101.
- (33) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 119.
- (34) Hrubos Ildikó (2001): A nők esélyei a felsőoktatásban II. *Magyar Felsőoktatás*, 9. 38.
- (35) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel 119. F16. ábra.
- (36) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 119.
- (37) *Key data on education in the European Union '97*. Eurydice – European Commission, Luxembourg. 174.
- (38) A képzési irányok kategorizálása az Európai Unió adatszolgáltatási rendszerében {Eurostat} eltér a hazánkban megszokottól, a meghatározott tudományterületekhez alkalmazkodik. Ezek a következők: 1. humán tudományok, a művészeti ágak és teológia; 2. társadalomtudományok; 3. jogtudomány; 4. természettudományok; 5. matematika és számítástechnika; 6. orvostudomány és ápolóképzés; 7. műszaki tudományok és építé-

szet; 8. egyéb: pedagógia, tanárképzés, mezőgazdaság, háztartástan, szolgáltatásokhoz kapcsolódó képzési területek.

- (39) *Key data on education in the European Union '97*. Eurydice – European Commission. 102.
- (40) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 119–120.
- (41) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 121. F18. ábra.
- (42) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 117.
- (43) Mellár Tamás (2002): A demográfiai változások hatása a felsőoktatási intézmények versenyhelyzetére II. *Magyar Felsőoktatás*, 3. 28–30.
- (44) *Key data on education in Europa 2000*. Eurydice – European Commission, Brussel. 117.
- (45) The European higher education area. Joint declaration of the European Ministers of Education. Convened in Bologna on the 19th of June 1999. 4
- (46) *A 12. osztályok létszáma, jelentkezők és felvettek. 1991–2000*. (2001) Teljes adatbázis. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. Kézirat.
- (47) Halász Gábor – Lannert Judit (1998, szerk.): i.m. 512
- (48) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m.
- (49) Neuwirth Gábor (1997, szerk.): *A középiskolai munka néhány mutatója 1997*. Budapest.
- (50) Neuwirth Gábor (1999, szerk.): *A középiskolai munka néhány mutatója 1999*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- (51) Neuwirth Gábor (2000, szerk.): *A középiskolai munka néhány mutatója 2000*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- (52) Neuwirth Gábor (2002, szerk.): *A középiskolai munka néhány mutatója 2001*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- (53) Neuwirth Gábor (2002, szerk.): i.m. 26.
- (54) Esélykülönbségek a magyar középiskolákban. (1998) *Új Pedagógiai Szemle*, 5.
- (55) Neuwirth Gábor (2002, szerk.): i.m. 174
- (56) Neuwirth Gábor (2002, szerk.): i.m. 26.
- (57) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. 38.
- (58) Neuwirth Gábor (1998): *A felsőoktatási felvételek adatai*. Nevelés- és művelődés-tudományi doktori program. Értékelési vizsgálatok c. tárgy, 1998/99. tanév, őszi félév taneszköze. Oktatáskutató Intézet, Budapest. 1., 2. és 3. táblázat.
- (59) Neuwirth Gábor (2001): *A 12. osztályok létszáma, jelentkezők és felvettek. 1991–2000*. Teljes adatbázis. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. Kézirat.
- (60) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (61) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (62) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (63) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (64) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (65) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (66) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (67) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (68) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (69) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (70) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (71) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (72) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. Függelék, 213. táblázat.
- (73) Nagy Mária: Pedagógusok. In: Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. 276.
- (74) Nagy Mária: i.m.: 276.
- (75) Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. Függelék, 231. táblázat.
- (76) Nagy Mária: Pedagógusok. In: Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. 289.
- (77) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (78) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (79) Szentirmai Attila (1996): Milyen pedagógust igényel a jövő iskolája? *Új Pedagógiai Szemle*, 10. 42–55.
- (80) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (81) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (82) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (83) Neuwirth Gábor (2001): *A 12. osztályok létszáma, jelentkezők és felvettek. 1991–2000*. Teljes adatbázis. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. Kézirat.
- (84) Kocsis Mihály (1999): A pedagógusképzés szerkezeti és tartalmi változásai az 1990-es években. In: Vágó Irén (szerk.): *Tartalmi változások a közoktatásban a 90-es években*. Okker Kiadó, Budapest. 272.

- (85) Ebben az esetben a felvételi arány a jelentkezők és a felvettek számának a hányadosa, ezért ha értéke csökken, a bejutás esélye nő.
- (86) Kocsis Mihály – Zsolnai József (1997): Egy pedagógiai akciókutatás-sorozat megoldáskísérletei az ezredforduló válságszindrómáira. III. rész. *Modern Nyelvoktatás*, 3. 24–41.
- (87) *PTE statisztikai adatlapok 1985-től 2000-ig.*
- (88) *PTE statisztikai adatlapok 1985-től 2000-ig.*
- (89) Neuwirth Gábor (1998): i.m. 1., 2. és 3. táblázat.
- (90) Neuwirth Gábor (2001): i.m. Kézirat.
- (91) *PTE statisztikai adatlapok 1985-től 2000-ig.*
- (92) *PTE statisztikai adatlapok 1985-től 2000-ig.*
- (93) Halász Gábor – Lannert Judit (1998, szerk.): i.m. 267–271.
- (94) Nagy Mária: Pedagógusok. In: Halász Gábor – Lannert Judit (2000, szerk.): i.m. 297–301.
- (95) *PTE statisztikai adatlapok 1985-től 2000-ig.*
- (96) *PTE statisztikai adatlapok 1985-től 2000-ig.*

